

C i h a n D e m i r c i
Damdaki Mizahçı

Mizah Edebiyatımızda Bir Kilometre Taşı: Hüseyin Rahmi Gürpınar

Sevgili dostlar, bulunduğum dam üstünden hepinize merhaba. Şimdi “Damdaki Mizahçı”nızla birlikte 1970’li yılların hemen başlarına gideceksiniz. Yıl: 1972-1973 filan... İlkokuldayım, 4. sınıfta. Bir mizah yazarının kitaplarını keşfediyorum. Bu keşfi yapmamda edebiyat öğretmeni olan babamın da katkısı var. Zira kendisi öğretmenlik yaptığı okulun kütüphanesi için Çağaloğlu yokuşundaki yayınevlerinden sık sık kitap alıyor, özellikle de her kitaptan iki tane almaya çalışıyor. Biri okula alınıyor kitabın, diğeri bizim eve. Ağabeyimle paylaştığım odadaki küçük kitaplık yetmiyor onca kitaba ve odamızın her tarafı bir anda kitapla doluyor. Sabah yataktan kalktığımda ilk merhabamı çevremi sarmış, yatağımın altına kadar girmiş kitaplara veriyorum. Onca kitap arasında, epeyce kitabı olan bir yazarın kitapları dikkatimi çekiyor. Bu yazarın adı: Hüseyin Rahmi Gürpınar...

Özellikle ilkokul 5. sınıfta, orta bir ve ikide sürekli Hüseyin Rahmi kitapları okumaya başlıyorum. İlkokula başladığım ilk yıllarda okuduğum, beni hüngür hüngür ağlatan Kemalettin Tuğcu'nun kitaplarından çok farklı geliyor bana Hüseyin Rahmi'nin kitapları. Öncelikle çok iyi bildiğim ve sürekli gözlemlediğim bir dünyayı anlatıyor. Zira benim de tıpkı Hüseyin Rahmi usta gibi çocukluğum İstanbul'un en eski ve en renkli semtlerinden birinde, Aksaray'da geçiyor. Aksaray Mahmudiye İlkokulu'na gidiyorum. Okula giderken girdiğim kestirme sokak, arnavut kaldırım, daracık bir Aksaray sokağı. Bu sokak ve benzerleri Hüseyin Rahmi'nin roman ve öykülerinde birebir karşıma çıkıyor adeta. Yan yana sanki baraj kurmuş futbolcular gibi eğreti bir şekilde birbirine yapışmış, çoğu dökülmekte olan cumbalı ahşap evler, o cumbaların önündeki pencerelerden vücutlarının büyük bir kısmı dışarı sarkmış halde gün boyu çevredeki komşu kadınlarla dedikodu yapan, bugünün deyimiyle oldukça ‘obez’ ev kadınları... Sanki günün her saatinde çamaşır yıkamakta olan bu kadınların ıslak ıslak astığı çamaşırlardan tepemize inen su damlacıkları...

Okuduğum her Hüseyin Rahmi kitabı beni bu yazara daha da yaklaştırıyor. O sıralarda yeni çıkmaya başlamış *Salata* ve *Gırgır* adlı mizah dergileriyle birlikte en büyük tutkum oluyor artık onun yazdıkları. Ne de olsa içinde yaşadığım bir semtin elli-altmış sene önceki hallerini anlatıyor Hüseyin Rahmi. Ortaokul yıllarımda da en önce gelen yazarı o, özellikle lise yıllarımda yerini Aziz Nesin alana dek.

Mizahla profesyonel anlamda uğraşmaya başladıktan sonra, merak edip hayatımı daha ayrıntılarıyla keşfediyorum Hüseyin Rahmi ustanın. Çok sonraları anlıyorum ki, mizah yazınımız roman ve öykü anlamında neredeyse onunla başlamış. Bugün, gönül rahatlığıyla “Mizah öykücülüğümüz ve mizah romancılığımız gerçek anlamda ilk kez Hüseyin Rahmi Gürpınar’la başlamıştır” diyebilirim.

“Hüseyin Rahmi Gürpınar, doğal bir dile sahiptir. Son derece akıcı bir üslubu vardır ki bu akıcılık onun mizah gücüne güç katmıştır. Bakın Ahmet Hamdi Tanpınar, onun için neler diyor: ‘Türk romanında hakiki konuşma Hüseyin Rahmi’yle başlar. Onda her cins adam ve her cins konuşma vardır. Hüseyin Rahmi’nin büyük kuvveti insan yaratmasını bilmesidir. Kahramanları kitabın ortasında tabii muhitlerindeymiş gibi yaşarlar. Biraz fazla saçılır, dökülürler! Ama yaşarlar. O, halkımızı ve hayatımızı tanıyan yazarlardandır. Ama asıl edebiyatımıza sokak onunla girmiştir...’”

Mizahı sevmemde ve mizaha bir sevgili gibi tutkuyla sarılmamda çok büyük payı olmuş bu ustayı gelin biraz daha yakından tanımaya çalışalım şimdi. Türk mizah yazınının temel taşlarından olan Hüseyin Rahmi Gürpınar, 1864’te İstanbul’da Ayazpaşa semtinde doğmuş. Henüz dört buçuk yaşındayken annesini kaybetmiş. Babasının ikinci kez evlenmesi üzerine o, artık büyükannesinin İstanbul Aksaray’daki evinde teyzesi ve komşu kadınların arasında büyümüştür. İşte bu Aksaray’da ve çevresinde bir sürü kadınla büyüme durumu sanırım Hüseyin Rahmi ustayı mizahçı yapmış. Çelimsiz bir çocuk olduğu yazılı kaynaklarda. İlk gittiği mahalle okulunda hocasının suratına su sıktığı için dayak yeme korkusuyla okuldan kaçmış küçük

Hüseyin Rahmi. Sonrasında da belli ki okulu pek sevmemiş. Çantasını alıp okula gidiyorum diye evden çıkıyor, çantasını bir kovuğa saklayıp aylak aylak dolaşıyormuş Langa senin, Ak-saray benim. Bunları yıllar sonra okuduğum zaman, tam da dama çıktığım bir dönemde içim bir tuhaf olmuştu doğrusu. Zira ben de benzer şeyler yapardım hemen hemen aynı semtlerde. Gerçi okuldan korkan, okulu sevmeyen bir çocuk değildim. Önlük zorunluluğu bile olmayan, her anlamda harika bir ilkokulda okuyordum şansına; ama ara sıra okuldan kaçıp mahalle arası maçlarına dahiyordum ki, bir keresinde kale olarak kullandığım okul çantam bile çalınmıştı. Hüseyin Rahmi, yaramaz bir çocuk olarak sonrasında büyük teyzesinin evine kaçmış. Sonrasında eniştesi onu başka bir okula yazdırmış. Böyle zor okuyan bir çocuk birdenbire Mülkiye Mektebi'nde bulmuş kendini, yani bugünün Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde. Sonrasında 1908'e, yani Meşrutiyet ilanına dek memurluk yapmış. Sonrasında yaşamını hep kalemiyle sürdürmüş, 1935-1943 yılları arasında iki dönem milletvekilliği de yapmış bu arada. Yaşamının son otuz yılını geçirdiği Heybeliada'daki köşkünde 1944 yılında, 80 yaşında veda etmiş dünyaya.

Benim çocuk yaşta ardı ardına okumaya başladığım Hüseyin Rahmi kitaplarını Atlas Kitabevi, onun doğumunun 100. yılı nedeniyle 1964 sonrasında basmaya başlamış ve Hüseyin Rahmi'nin kitapları bu yayınevinin özverili çalışması sayesinde 60'ların sonları ve 70'lerin başlarında yeniden moda haline gelmişti.

70'ten fazla eser verdiği belirtilen Gürpınar'ın kitaplarını, bugünün diline göre yeniden sadeleştirilmiş, elden geçirilmiş haliyle günümüzde Özgür Yayınları külliyatı olarak yayınlamış bulunuyor. Ben, Atlas Kitabevi'nden okuduğum pek çok kitabımı dam üstünde bu yazıyı yazarken yeniden elden geçiriyorum. Bazılarının isimlerini sayayım: *Şık, Mürebbiye, Şıpşevdi, Utanmaz Adam, Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç, Ben Deli miyim, Cadı, Tutuşmuş Gönüller, İki Hödüğün Seyahati, Melek Sanmıştım Şeytanı, İnsanlar Maymun muydu?, Kadın Erkekleşince, Mezarından Kalkan Şehit, Acı Gülüş, Can Pazarı, Billur Kalp, Efsuncu Baba, Gulyabani, Hayattan Sayfalar, Dirilen İskelet, Kaynanam Nasıl Kudurdu?* (Semra Kaynana meraklılarına özellikle tavsiye edilir!), *Kokotlar Mektebi, Ölüm Bir Kurtuluş mudur?, Toraman, Metres, Tesadüf, Boşanmış Kadın, İffet, Şeytan İşi, Nimetşinas, Hakka Sığındık, Son Arzu...*

Hüseyin Rahmi Gürpınar, doğal bir dile sahiptir. Son derece akıcı bir üslubu vardır ki bu akıcılık onun mizah gücüne güç katmıştır. Bakın Ahmet Hamdi Tanpınar, onun için neler diyor: "Türk romanında hakiki konuşma Hüseyin Rahmi'yle başlar. Onda her cins adam ve her cins konuşma vardır. Hüseyin Rahmi'nin büyük kuvveti insan yaratmasını bilmesidir. Kahramanları kitabın ortasında tabii muhitlerindeymiş gibi yaşarlar. Biraz fazla saçılır, dökülürler! Ama yaşarlar. O, halkımızı ve hayatımızı tanıyan yazarlardandır. Ama asıl edebiyatımıza sokak onunla girmiştir..."

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da işaret ettiği gibi, edebiyatımıza “sokak” gerçekten de tam anlamıyla onunla girmiştir. Hüseyin Rahmi'nin roman ve öykülerinde İstanbul'un kenar mahallerinin soluk alan, yaşayan sokak dili vardır. Tanpınar'ın onun mizahında eksik olarak gördüğü tek şey, mizahının psikolojiyle birlikte yürümemesidir. Tanpınar'a göre, Gürpınar'da insanları birey olarak görmemesi yüzünden bir psikolojik boyut eksikliği vardır ama gene onun deyişiyle, Hüseyin Rahmi bu eksikliği yaşama sevgisiyle giderir.

Mustafa Nihat Özön ise, onun “İstanbul Türkçesi”ne olan hâkimiyetine dikkat çekerek şöyle der Hüseyin Rahmi için: “... Asıl özelliği şahıslarını konuştuğu bölümlerdir. İstanbul Türkçesini bütün özlüğü ve özelliğiyle ondan kuvvetli, ondan canlı olarak kimse kullanmış değildir. Hüseyin Rahmi'nin bu yanı her zaman incelenmesi gereken bir değerdir...”

Hüseyin Rahmi'nin önemli bir uğraş alanı da, yaşadığı yıllarda dinin hayat üzerinde yarattığı ağır baskı ve tahribatla öykülerinde, romanlarında dalgasını geçmesidir; ki bu, özellikle üzerinde durulması gereken bir durumdur. Hüseyin Rahmi pek çok öyküsünde ve romanında cinlerle, perilerle, dini bağnazlıktan beslenen doğaüstü güçlerle alay eder, bunların ne denli boş, anlamsız, batıl inançlar olduğunu bize sıkça gösterir. İsmet İnönü, onun bu özelliğinin; “Halkın zihnini cumhuriyet devrimlerine hazırlamak yönünde gerçekten yararlı olduğunu” söyler.

Bakın Nâzım Hikmet 21 Mayıs 1935 tarihli *Tan* gazetesinde onun hakkında neler yazıyor: “Çocukluğumu, delikanlılığımı ve kırkına merdiven dayayan yaşımı kitaplarında toplayan bir yazarı olduğu için onu, şu veya bu düşüncenin dışında, tabiatın bir görünüşünü sever gibi severim... Hüseyin Rahmi, yalnız kendi alnının teriyle tanınmışlığını yapan bir büyük yazardır. Bu bakımdan da onu sayarım. Bugün kaç yaşındadır, bilmiyorum. Ancak bir büyük yazarın ara sıra kutlulanması yaşına bağlıysa, bu yaşa nasıl olsa çoktan gelmiş olduğunu sanıyorum. Ve yine sanıyorum ki, halkın en çok okuduğu bir büyük artisti kutlulamakta geç bile kalınmıştır.”

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bir önemli özelliği de mizahının arka planında geleneksel figürlerin oldukça fazla olmasıdır. Bu figürler meddah, karagöz ve orta oyunu tarzından fazlasıyla beslenmiştir. Temaşa geleneğinden gelen bu beslenme Hüseyin Rahmi'nin bütün roman ve öykülerinde karşımıza çıkar neredeyse.

Yaşdaşı olan bir başka büyük usta Ahmet Rasim, daha çok makaleleriyle mizahta yepyeni ufuklar açarken, o, roman ve öyküleriyle mizahın edebiyat içerisinde yeşermesini sağlamıştır. Ondan çok sonra Türk mizahının bir başka büyük ustası olan Haldun Taner de pek sevmiştir Hüseyin Rahmi'yi. Onun mizahını “hafif” bulanlara şöyle seslenir bundan tam otuz bir yıl önce: “Çatık kaşlı yazmanın ciddi, derin yazmak sanıldığı, anlaşılmamanın seviyelilik diye yutturulduğu bir ortamda ona ‘avami’ denilmesinin, mizahçılığının hafiflik gibi yerilmesinin nedenleri kolay anlaşılır.”

Onun halka yakın mizahını, halka uzak, seçkin bir edebiyata tercih ettiğini söyleyen Haldun Taner, Hüseyin Rahmi'nin edebiyatımıza getirdiği yeniliği şöyle anlatır: “Asıl getirdiği yenilikse, ‘Ağır otur da molla desinler’ fetvasınca edebiyat eşit ciddilik sanan bir toplumun edebiyatına, mizah denen bir açının varlığını hatırlatmış ve gözlemlerini, yorumlarını bu felsefi distanstan faydalanarak sunmuş olmasıdır.”

Aslında Hüseyin Rahmi'nin mizahının başına gelenler sonrasında onun mizahının çok ötesinde bir şekilde, toplumsal ve siyasal bir zeminde mizah yapan Aziz Nesin'in de başına gelmiştir. Sanırım bu ‘mizah’ denen, aslında son derece ciddiye alınması gereken işin ülkemizde hep ‘hafiflik’ olarak algılanmasındandır. Üstünde kafa yormaya bile gerek görülmediği için mizahımızın edebiyatla olan yakın akrabalığı aslında çok uzun yıllar karambole gitmiş, gözlerden ve kalemlerden uzak tutulmuştur. Mizahı, hem halktan hem de edebiyattan koparmaya çalışan zihniyet Hüseyin Rahmi Gürpınar gibi değerleri de kolayca edebiyat düzleminde değerlendirmemiştir haliyle. Haldun Taner ustanın da yakınması bundan değil midir zaten?

Geçmişte mizahı ve mizahçıyı hak ettiği düzlemde değerlendiremeyen ve edebiyatın içerisinde olması gereken yere yerleştiremeyen edebiyatımız için artık böyle bir sorun pek kalmamıştır diyebiliriz. Zira günümüzün postmodern edebiyat anlayışı içerisinde mizah artık eskiden olduğu gibi keskin çizgilerle edebiyattan ayırlanamakta, onun içerisinde bir yerlere yapışıp kalmaktadır.

Edebiyatla yıllarca süregelen o sağlıksız ilişki sonucunda edebiyata aşkını rahatça yaşayamayan ve sonunda ona yapışmak durumunda kalan mizah, günümüzde o en önemli yanlarından ikisini, yani samimiyetini ve muhalif duruşunu oldukça yitirmiştir. Bu şekliyle oldukça sıradanlaşmış ve sadece stand-up şov tadına inip televizyonların elinde ucuz bir reyting malzemesi haline getirilmiştir. Bunun ötesinde gözden kaçmaması gereken ince bir durum daha var. Mizah dergiciliği geleneginden gelerek, maddi anlamda güçlenip günümüzde kendi patronu haline gelebilen mizahçı, zamanında kendine yüz vermeyen edebiyatçı takımını kendi çıkardığı dergilere telif karşılığında yazar edebilmektedir artık. Acaba bu ilginç durum, o haylaz, o bitirim, o mizah denen sokak çocuğunun, kendi yöntemleriyle çatik kaşlı edebiyattan bir çeşit intikam alması mıdır, ne dersiniz?...

Damdaki Mizahçı'nızın başka damlara atlama zamanı geldi, gelecek sayıya dek, dam üstünden şimdilik gülekalın...